

Вітрова Дар'я Володимирівна,
аспірантка кафедри кримінально-правових
дисциплін, Харківський національний університет
внутрішніх справ, Україна, м. Харків
e-mail: dasha15@ukr.net
ORCID 0000-0002-4811-0706

doi: 10.21564/2414–990x.137.102055
УДК 343.325

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИНИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СЕПАРАТИЗМУ

В основу дослідження проблеми суб'єктивної сторони сепаратизму покладено існуючі в науці кримінального права загальновизнані позиції суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, його змісту, елементів та ознак. Особливу увагу приділено вивченню такої основної категорії суб'єктивної сторони, як вина. Розглядається питання суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, деякі з них взяті нами за основу у дослідженні процесів сепаратизму в Україні.

Ключові слова: суб'єктивна сторона кримінального правопорушення; вина; прямий умисел; інтелектуальний момент; вольовий момент; сепаратизм; основи національної безпеки України.

Ветрова Д. В., аспірантка кафедри уголовно-правовых дисциплин, Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина, г. Харьков.
e-mail: dasha15@ukr.net ; ORCID 0000-0002-4811-0706

Некоторые вопросы определения вины как обязательного признака субъективной стороны сепаратизма

В основу исследования проблемы субъективной стороны сепаратизма положены существующие в науке уголовного права общепризнанные позиции субъективной стороны преступления, ее содержания, элементов и признаков. Особое внимание уделено изучению такой основной категории субъективной стороны преступления, как вина. Рассматривается вопрос субъективных признаков преступлений против основ национальной безопасности Украины; некоторые из них положены в основание исследования процессов сепаратизма в Украине.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления; вина; прямой умысел; интеллектуальный момент; волевой момент; сепаратизм; основы национальной безопасности Украины.

Вступ. Правильна соціально-правова оцінка людської поведінки є одним з найважливіших принципів відповідальності особи за вчинене нею діяння. Положення щодо суб'єктивної сторони є невід'ємною частиною визначення наявності

в діях особи складу кримінального правопорушення. Як важливий та самостійний елемент складу кримінального правопорушення, ознаки суб'єктивної сторони суттєво впливають на суспільну небезпеку і, відповідно, правову оцінку вчиненого діяння; виступають факторами розмежування різних кримінальних правопорушень у процесі їх кваліфікації, впливають на індивідуалізацію відповідальності та покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними питаннями кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки свого часу займалися О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара, В. П. Ємельянов, В. Я. Тацій, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, В. А. Ліпкан, В. О. Навроцький, А. В. Савченко та ін. Однак останнім часом увага до проблеми охорони основ національної безпеки України набула гостроти. Це засвідчили захищені дисертації з цієї тематики: І. В. Діордіца «Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» (2008), Л. В. Мошняга «Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України» (2011), М. А. Рубашенко «Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність» (2015).

Метою статті є вивчення суб'єктивної сторони сепаратизму, вини та її форм.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення є одним з найважливіших показників ступеня суспільної небезпечності злочинця. Саме суб'єктивна сторона відображає процеси, які відбуваються у психіці осудної особи.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішнє, психічне ставлення особи до вчиненого суспільно небезпечного діяння та його наслідків, що характеризується виною, мотивом і метою злочину [1, с. 44]. Деякі науковці в окремих випадках виділяють також емоційний стан особи в момент скоєння кримінального правопорушення [2, с. 227–229]. Як обов'язкова ознака, вона рідко зустрічається в нормах закону, але за наявності може вплинути на кваліфікацію або на призначення покарання. Що стосується емоцій, які злочинець відчуває по відношенню до вже вчиненого кримінального правопорушення, то вони жодним чином не відображаються на суб'єктивній стороні, тобто не є її ознакою. Не можемо не погодитися з позицією П. Матишевського, який зазначає, що суб'єктивна сторона злочину – це процес мислення, бажання і волі людини, у якому відбиваються зовнішні обставини, пов'язані із учиненням злочину, це внутрішня суть злочинного діяння, це внутрішні процеси, що відбуваються в психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння [3, с. 169]. Як бачимо, у зміст поняття науковець вкладає виключно ті психологічні процеси, що відбуваються в момент вчинення кримінального правопорушення. Але не варто забувати, що важливою інформацією, що сприяє чіткому встановленню суб'єктивної сторони, може стати аналіз поведінки особи ще до вчинення передбаченого Кримінальним кодексом діяння. Як справедливо зауважує Б. Я. Петелін, «розгляд вчиненого злочинного акту

поведінки з огляду на попередню діяльність особи дає можливість з'ясувати психологічний зміст всієї її діяльності загалом» [4, с. 16]. І. Бикеев розглядає суб'єктивну сторону як всю психічну діяльність суб'єкта злочину, що безпосередньо обумовила та супроводжувала вчинення суспільно небезпечного діяння [5, с. 11].

Дослідження суб'єктивної сторони кримінального правопорушення з урахуванням усіх її складових, а саме форми вини, змістовності та спрямованості умислу, мотивів та цілей, дасть змогу створити повну картину обґрунтування кримінальної відповідальності. Працюючи з цими категоріями у сукупності, ми зможемо створити уявлення стосовно того внутрішнього процесу, що відбувається у психіці особи, зрозуміти зв'язок між свідомістю та волею з вчиненим суспільно небезпечним діянням. Але не слід забувати, що вина, мотив та ціль є самостійними психологічними явищами, безпосередньо наділені певним, лише їм притаманним, змістом.

Перше, з чого прийнято починати дослідження суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, є вина. Вина – це ядро суб'єктивної сторони, що виражає психічне ставлення особи до вчиненого суспільно небезпечного діяння. Відсутність вини – відсутність суб'єктивної сторони, відповідно й складу кримінального правопорушення. У зв'язку з цим чинним Кримінальним кодексом України (Розділ V) закріплено норми, що визначають поняття вини та її форм. Окрім того, міжнародним правом також встановлено норми, що визначають важливість такого елемента, як вина. Приміром, кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку [6; 7]. На основі положень указаних міжнародних документів до Конституції України було включено ст. 62: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [8].

Отже, вина є основною категорією суб'єктивної сторони, що становить собою психічне ставлення особи до діяння і його наслідків у формі умислу та необережності. Вина включає в себе інтелектуальні і вольові елементи. Так, у питаннях визначення суб'єктивної сторони злочинів проти основ національної безпеки України науковці роблять однозначний висновок, що вказані кримінальні правопорушення вчиняються виключно у формі прямого умислу [9, с. 27; 10, с. 256; 11, с. 19]. Дослідження проблеми відповідальності за сепаратизм в Україні дає підстави стверджувати, що деякі з вказаних кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України передбачають відповідальність саме за сепаратизм. Сепаратизм дослівно з лат. *separatus* – відокремлення. Відокремлення, у якого є своя мета, саме на основі цієї мети можна зробити висновок стосовно протиправності або правомірності цього явища, оскільки не всі діяння, що входять до складу такого поняття, як «сепаратизм», є кримінально караними.

Говорячи про протиправність такого явища як сепаратизм, а саме його кримінально караних форм, за які в Україні передбачена кримінальна відповідальність, слід указати, що така діяльність може бути вчинена лише з прямим

умислом. Тобто особа, усвідомлюючи, що вчиняє певне суспільно небезпечне діяння, апріорі не може не бажати його вчинення. У цьому разі акцентується увага на її волі, яка сконцентрована на вчинення саме такого діяння, воно є бажаним для суб'єкта кримінального правопорушення, навіть якщо при цьому особа може внутрішньо не погоджуватися з цим, її воля все одно сконцентрована на вчинення такого протиправного діяння. В основу даного аналізу покладено дослідження такої форми, як публічні заклики, за які передбачено покарання ч. 2 ст. 109 КК України та ч. 1 ст. 110 КК України. Серед науковців тривають дискусії щодо визначення мети як обов'язкової ознаки при публічних закликах. По-різному розглядають мету як у випадках визначення її обов'язковою при публічних закликах до насильницької зміни та повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, так і при визначенні її обов'язковою ознакою при публічних закликах до посягання на територіальну цілісність і недоторканність України.

Відсутність такої мети, як стверджують деякі науковці, може спричинити притягнення до кримінальної відповідальності інакодумців, притягнення громадян до кримінальної відповідальності за безвідповідальну балаканину як за злочини проти основ національної безпеки [12, с. 116]. Інша категорія вчених не передбачає мету як обов'язкову ознаку складу злочину [13, с. 228]. Науковці зазначають, що відповідальність у цьому разі має нести й особа, яка особисто не має такої мети [14]. У ч. 1 ст. 110 КК України мета як обов'язкова ознака вказана у самій статті, що означає безпосереднє її врахування у питаннях застосування вказаної норми до винної особи. Такою метою є зміна меж території, або державного кордону України [15, с. 21].

Варто зазначити, що більшість кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України є кримінальним правопорушенням із формальним складом, тобто таким, що виключає суспільно небезпечні наслідки. Злочини з формальним складом – це такі злочини, для наявності об'єктивної сторони яких закон вимагає встановлення лише діяння [16]. У злочинах із формальним складом особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і бажає його вчинення [17, с. 159].

Позаяк йдеться про прямий умисел при вчиненні сепаратизму, обов'язковим є аналіз певних ознак, що його характеризують, а саме: інтелектуальної та вольової ознаки. Загалом потрібно розуміти, що дослідження суб'єктивної сторони кримінального правопорушення без врахування всієї діяльності індивіда, зокрема й тих фактичних умов вчиненого, що відповідають об'єктивним ознакам складу кримінального правопорушення, неможливе.

Аналізуючи суб'єктивну сторону сепаратизму, доцільно вивчити усі складові фактичних ознак діяння (об'єкта, об'єктивної сторони, суспільно небезпечний характер діяння, протиправність), оскільки всі вони є елементами складу кримінального правопорушення. Так, характеризуючи об'єкт кримінального правопорушення, перш за все потрібно розуміти, що особа усвідомлює, що своїми діями посягає на певні цінності, котрі є невід'ємною складовою українського суспільства. Посягання, які створюють певний дисбаланс серед населення,

загрожують моральній дезорієнтації суспільства, а це може призвести вже до інших, більш серйозних наслідків.

Далі, ми говоримо про охоплення свідомістю всіх без винятку ознак об'єктивної сторони діяння, тобто суб'єкт розуміє, що публічно повідомляє інформацію, зміст якої може спонукати отримувачів цієї інформації до вчинення певних протиправних дій, тобто тих антиконституційних діянь, що можуть спричинити певні фізичні чи юридичні територіальні зміни незаконним, антиконституційним шляхом, до того ж умисно формуючи у свідомості все тих же отримувачів інформації певних антиконституційних установок.

Відомою є позиція вчених, які стверджують, що суб'єкт усвідомлює не суспільну небезпеку взагалі, а певний притаманний кожному виду злочину характер суспільної небезпеки, що визначається характером та структурою соціальних ознак кожного виду злочину, відображених в їх складах [18, с. 11–13; 19, с. 104].

Щодо передбачення суспільно небезпечних наслідків, ми зазначали, що воно знаходиться за межами вчинення кримінального правопорушення, однак можемо зробити припущення, що суб'єкт вчинення кримінального правопорушення може лише припускати той факт, скільки людей, до відома яких дійшла інформація подібного змісту, використає її як керівництво до дії, тобто у якій кількості людей такі заклики можуть викликати бажання вчинити певні дії на шкоду основам національної безпеки України.

Протиправність як останній елемент фактичних ознак діяння характеризується розумінням того, що вчинити певні дії не можна, оскільки вони є протизаконними, тобто суб'єкту вчинення таких діянь не обов'язково усвідомлювати те, що своїми діями він порушує певну кримінально-правову норму. Адже протиправність є законодавчою оцінкою суспільної небезпеки, її юридичним визначенням.

Нерозривно інтелектуальна ознака, що характеризує вину у формі прямого умислу, пов'язана з вольовою ознакою. Позаяк указане нами кримінальне правопорушення належить до числа правопорушень із формальним складом, ця ознака матиме певні особливості. У даному разі ми будемо говорити про ставлення особи безпосередньо до діяння, а не до його наслідків, не дивлячись на те, що закон, визначаючи вольовий момент умислу, пов'язує його не з самим діянням, а виключно з його наслідками. Але є й думка, що вольовий момент не потрібно зводити лише до відношення до наслідків, оскільки в такому разі саме діяння втратило б вольовий характер [20, с. 28]. Вольовою ознакою визначається ставлення суб'єкта до самого діяння, оскільки ті наслідки, що можуть настати при вчиненні сепаратизму, є єдиним цілим з самим діянням, тобто взаємообумовлюють їх. Саме це у даному разі дає змогу більш чітко відобразити психологічну складову.

Висновки. Певні кроки у вивченні проблеми сепаратизму як кримінально караного діяння вже зроблено. Але з огляду на складність явища сепаратизму, його неоднозначне розуміння, чимало питань ще потребують дослідження.

Отже, сепаратизм може розглядатися виключно як протиправне, кримінально каране явище. Будь-які діяння, що безпосередньо пов'язані з сепаратизмом, можуть вчинятися винною особою виключно у формі прямого умислу певною метою – знизити військовий, економічний, науково-технічний потенціал України.

Сьогодні принципово важливим є питання протидії та боротьби з сепаратизмом правовим шляхом. Саме комплексний аналіз сепаратизму у політико-правовому полі дасть змогу більш чітко реагувати на нові загрози.

Список літератури:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Київ: А.С.К., 2002. 968 с.
2. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. Москва, 1963. 275 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 169 с.
4. Петелин Б. Я. Установление субъективной стороны преступления в процессе расследования: теоретические и тактико-методические аспекты: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1992. 25 с.
5. Бикеев И. Актуальные проблемы учения о субъективной стороне преступления. *Уголовное право*. 2002. № 3. С. 9–14.
6. Загальна декларація прав людини відповідно до резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10. 12. 1948 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
7. Конвенція про захист прав та основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 4 листопада 1950 р. *Офіц. вісн. України*. 1998. № 13. 270 с.
8. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 608 с.
10. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ: Юрид. думка, 2010. 1288 с.
11. Харченко В. Б., Перекрестов Б. Ф. Уголовное право Украины. Особенная часть в вопросах и ответах: конспект лекций. Киев: Атика, 2002. 256 с.
12. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 2-е вид., перероб. та доп. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 168 с.
13. Зеленецький В. С., Ємельянов В. П. Концептуальні основи визначення категоріально-понятійного апарату у сфері боротьби з тероризмом: наук.-практ. посіб. Харків: Кросроуд, 2006. 80 с.
14. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 6-е вид., перероб. і доп. Київ: Юрид. думка, 2009. 1236 с.
15. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. 416 с.
16. Кримінальне право України. Загальна частина. Харків: Право, 1997. 132 с.
17. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 3-е вид., перероб. та доп. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
18. Стручков Н. А. Установление судом субъективной стороны преступления. *Советская юстиция*. 1963. № 20. С. 11–13.
19. Тихонов К. Ф. Субъективная сторона преступления. Проблема социального содержания вины в советском уголовном праве. Саратов: Приволжское книжное изд-во, 1967. 104 с.
20. Дагель П. С. Проблемы вины в советском уголовном праве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Воронеж, 1969. 28 с.

References:

1. Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny. (2002). Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].
2. Brajnin, Ja.M. (1963). Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanija v sovetskom ugolovnom prave. Moscow [in Russian].
3. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. (1997). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
4. Petelin, B.Ja. Ustanovlenie sub#ektivnoj storony prestuplenija v processe rassledovanija: Teoreticheskie i taktiko-metodicheskie aspekty. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].

5. Bikeev, I. (2002). Aktual'nye problemy uchenija o sub#ektivnoj storone prestuplenija. *Ugolovnoe pravo*, 3, 9–14 [in Russian].
6. Zahal'noyi deklaratsiyi prav lyudyny vidpovidno do rezolyutsiyi 217 A (III) Heneral'noyi Asambleyi OON vid 10.12.1948 r. (1948). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
7. Konventsii pro zakhyst prav ta osnovopolozhnykh svobod: konventsiiia Rady Yevropy vid 4 lystopada 1950 r. (1998). *Ofits. visn. Ukrainy*. 13, art. 270.
8. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. (1996). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Baulyn, Iu.V., Borysov, V.I., Tiutiuhin, V.I. (2010). Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
10. Melnyk, M.I., Khavroniuk, M.I. (2010). Naukovo-prakt. komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Kyiv: Yuryd. Dumka [in Ukrainian].
11. Harchenko, V.B., Perekrestov, B.F. (2002). Ugolovnoe pravo Ukrainy. Osobennaja chast' v voprosah i otvetah. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
12. Bantyshev, O.F., Shamara, O.V. (2010). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy (problemy kvalifikatsii) [in Ukrainian].
13. Zelenetskyi, V.S., Yemelianov, V.P. (2006). Kontseptualni osnovy vyznachennia katehorialno-poniatiinoho aparatu u sferi borotby z teroryzmozom. Kharkiv: Krosroud [in Ukrainian].
14. Melnyk, M.I., Khavroniuk, M.I. (2009). Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Kyiv: Yuryd. dumka [in Ukrainian].
15. Bazhanov, M.I., Baulin, Iu.V., Borysov, V.I. (2001). Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
16. Kryminal'ne pravo Ukrayiny. Zahal'na chastyna (1997). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
17. Bantyshev, O.F., Shamara, O.V. (2014). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy (problemy kvalifikatsii). Lugansk: TOV «Virtualna realnist» [in Ukrainian].
18. Struchkov, N.A. (1963). Ustanovlenie sudom sub#ektivnoj storony prestuplenija. *Sovetskaja justiciya*, 20, 11–13 [in Russian].
19. Tihonov, K.F. (1967). Sub#ektivnaja storona prestuplenija. Problema social'nogo sodержaniya viny v sovetskom ugolovnom prave. Saratov [in Russian].
20. Dagel', P.S. (1969). Problemy viny v sovetskom ugolovnom prave. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Voronezh [in Russian].

Vitrova D. V., Graduate student of the Department of Criminal Legal Disciplines, Kharkiv National University of Internal Affairs, Ukraine, Kharkov.
e-mail: dasha15@ukr.net ; ORCID 0000-0002-4811-0706

Some of the determination of guilt as a mandatory feature of the subjective side of separatism

The article is devoted to the study of the subjective side of the crime. Existing positions in the science of criminal law concerning this element of the crime were studied. The article used the most accurate definitions in the study of this topic. In addition, a superficial analysis of the elements of the subjective side of the crime was carried out, but the author paid special attention to the study of the main category – fault. The whole section of the Criminal Code of Ukraine regulates the issue of determining the fault in law, in addition, the norms of international law determine the importance of this element of the subjective side of the crime. The wine in its turn has a rather complex structure, which is also fixed by the rules of criminal law. In the process of research, based on the scientific developments of scientists dealing with the issue of studying the problems of qualification of crimes against the bases of national security of Ukraine, conclusions were drawn about the commission of acts solely with direct intent. Not the last place in the article is given to the question of intellectual and strong-willed moments that characterize guilt in the form of direct intent.

Keywords: the subjective side of the crime; wine; direct intent; intellectual moment; strong-willed moment; separatism; bases of national security of Ukraine.

Надійшла до редколегії 19.05.2017 р.